

ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ - ΔΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Το αίτημα για νομοθέτηση κοινής παιδείας

Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φανερόν· τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν.

Κριτική στην παιδευτική πραγματικότητα της εποχής του. Τύποι παιδείας.

Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων. Οὐ γὰρ ταῦτ' ἅπαντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον, οὐδὲ φανερόν ποτερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἥθος· **ἐκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας** ταραχώδης ἢ σκέψις καὶ δῆλον οὐδὲν ποτερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά (πάντα γὰρ εἵληφε ταῦτα κριτὰς τινες)· περὶ τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθὺς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἀσκήσιν αὐτῆς).

Κυρίαρχος ο ηθοπλαστικός χαρακτήρας της παιδείας

Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον· ὅτι δὲ οὐ πάντα, διηρημένων τῶν τε ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθερίων φανερόν, καὶ ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσῃ τὸν μετέχοντα μὴ βάνανυσον. Βάνανυσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν διάνοιαν.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ὅτι πρέπει, λοιπόν, να θεσπίσουμε νόμους για την παιδεία και ότι αυτήν πρέπει να (την) κάνουμε ίδια για όλους (ή: να έχει δημόσιο χαρακτήρα), είναι φανερό· ποιος λοιπόν θα πρέπει να είναι ο χαρακτήρας αυτής της παιδείας και με ποιον τρόπο πρέπει αυτή να παρέχεται, (αυτά) είναι ανάγκη να μη διαφύγουν της προσοχής μας. Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές απόψεις ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Πράγματι, δεν έχουν όλοι τη γνώμη ότι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι τα ίδια, ούτε με στόχο την αρετή ούτε με στόχο την άριστη ζωή ούτε είναι φανερό αν (η παιδεία) πρέπει να έχει στόχο της περισσότερο την άσκηση και την καλλιέργεια του νου ή τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα· αν ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση και δεν είναι καθόλου φανερό αν (η παιδεία) οφείλει να επιδιώκει αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (γιατί όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές)· και σχετικά με αυτά που οδηγούν στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως συμφωνία (εξάλλου καταρχήν δεν έχουν όλοι την ίδια ιδέα για την αρετή που τιμούν· επομένως, είναι φυσικό να υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες και ως προς την άσκησή της). Είναι λοιπόν φανερό ότι (οι νέοι) πρέπει να διδάσκονται από τα χρήσιμα τα πιο απαραίτητα· όμως είναι φανερό ότι όχι όλα, δεδομένου ότι οι ασχολίες διακρίνονται σε αυτές που ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και σε αυτές που δεν ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και ότι από τα χρήσιμα πράγματα πρέπει να μαθαίνουν όσα δεν θα κάνουν αυτόν που τα μαθαίνει βάνανυσο. Και πρέπει να θεωρούμε ότι είναι βάνανυση αυτή η ασχολία και αυτή η τέχνη και η μάθηση, που κάνει το σώμα ή το μυαλό των ελεύθερων ανθρώπων ακατάλληλο για την άσκηση και τα έργα της αρετής.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

(Εκτός από το λεξιλόγιο του σχολικού βιβλίου στη σελίδα 207-208)

νομοθετητέον, ποιητέον = πρέπει να θεσπίσουμε νόμους, πρέπει να κάνουμε (ρηματικά επίθετα σε -τέος = πρέπει να ...)

οὐκ ἄδηλον (ἐστὶ) = είναι φανερό (σχήμα λιτότητας).

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗΝ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

νομοθετητέον < **νόμος** + **τίθημι**: νομοθεσία, νομοθέτημα, νομοθετημένος, νομοθέτης, νομοθετικός.

παιδείας, παιδεύεσθαι < **παιδεύω** < **παῖς** (θ. παιδ- + -εύω): απαίδευτος, απαίδευτος, διαπαιδαγώγηση, εκπαίδευση, εκπαιδευτήριο, εκπαιδευτής, εκπαιδευτικός, κολεγίόπαιδο, μοναχοπαίδι, ομορφόπαιδο, παιδαγώγηση, παιδαγωγικός, παιδαγωγός, παιδαριώδης, παιδεία, παίδεμα, παιδεμός, παιδευση, παιδευτικός, παιδί, παιδιάστικός, παιδικός, παιδικότητα, παιδιόθεν, παιδίσκη, παιδοκτόνος, παιδομάζωμα, παιδονόμος, παιδότοπος, παιδοχειρουργική, παίκτης, παιχνίδι, παλιμπαιδισμός, παλιόπαιδο, παραπαιδεία, στερνοπαίδι, ψυχοπαίδι.

ποιητέον < ποιέ-ω > ποιῶ: αντιποίηση, αρτοποιείο, χειροποίητος, θεοποίητος, μεταποιητικός, περιποιητικός, ποίημα, ποίηση, ποιητής, ποιητικός, προσποιητός.

ἔσται < εἶμι (ρ. ἔσ-, μι-κατάληξη· με αφομοίωση > ἐμ-μι· με απλοποίηση και αντέκταση > εἶμι): εξουσιαστικός, εσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, ἔτυμον, οντολογία, ὄντως, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, παρόν, παροντικός, παρουσιαστικό, πεμπτουσία.

χρῆ < χρή, ή (= ανάγκη, ἀκλιτο): ἀχρηστος, δύσχρηστος, εύχρηστος, χρεία, χρειώδης, χρεόγραφο, χρεολύσιο, χρήστης, χρηστικός.

δεῖ: ἀδέητος, δέηση, δεητικός ενδεής, ένδεια.

λανθάνειν < λανθάνω (θ. ληθ-, λᾶθ-. Ο ενεστώτας προήλθε από: θ. λαθ-+ πρόσφυμα ν πριν τον χαρακτήρα **θ** καιαν μετά τον χαρακτήρα > λανθάνω. Ο μέλλοντες προήλθε από: θ. ληθ-σ-ω· με αποβολή του οδοντικού **θ** πριν από το **σ** > λήσω): αλάθητος, αλήθεια, αληθής, αληθινός, ἀληστος, επιλήσμων, λάθος, λάθρα, λαθραίος, λαθρεμπόριο, λαθρέμπορος, λαθρεπιβάτης, λαθροθηρία, λαθροκυνηγός, λαθρομετανάστης, λήθαργος, λήθη, λησμονιά, λησμοσύνη.

ἀμφισβητεῖται < ἀμφισβητέω-ῶ (< ἀμφίς + θ. βη + προσφύματα **τ** και **ε** > ἀμφισβητέω-ῶ με αύξηση εσωτερική και εξωτερική: ἡμφεσβήτουν): ἀμφισβήτηση, ἀμφισβητήσιμος, ἀμφισβητίας, ἀναμφισβήτητα, ἀναμφισβητήτως.

ὑπολαμβάνουσι, εἵληφε < ὑπό + λαμβάνω (θ. σλαβ-, σληβ-, λαβ- + πρόσφυμα ν πριν από τον χαρακτήρα **β** και αν μετά τον χαρακτήρα > λα-ν-β-άν -ω· με τροπή του ένρινου σε **μ** πριν από το χειλικό **β** > λαμβάνω. θ. ληβ-σ-ομαι > λήψομαι. Ο παρακείμενος προέκυψε από: σε-σλα-φα > σε-σλη-φα· με αφομοίωση > σε-λλη-φα· με απλοποίηση > σε-λη-φα· με αποβολή του **σ** > ἔ-λη-φα· με αντέκταση > εἵληφα): ακατάληπτος, ἀμεροληψία, ἀμφιλαφής, ἀνεπανάληπτος, ἀντιλαβή, ἀντιληπτός, ἀντίληψη, ἀπολαβή, ἀσύλληπτος, δικολάβος, εικονολήπτης, επανάληψη, επιληψία, εργολάβος, εύληπτος, ευυπόληπτος, ηχολήπτης, ηχοληψία, θρησκόληπτος, θρησκοληψία, κατάληψη, λαβή, λάφυρα, λήμμα, λήπτης, λήψη, μεροληψία, μετάληψη, παραλαβή, παραλήπτης, περιληπτικός, περίληψη, προκατάληψη, προληπτικός, πρόσληψη, συλλαβή, σύλληψη, υπόληψη, υπολήψιμος, χειρολαβή.

μανθάνειν, μάθησιν < μανθάνω (θ. μαθ- + πρόσφυμα ν πριν από τον χαρακτήρα **θ** + πρόσφυμα αν μετά τον χαρακτήρα > μανθ –άν –ω· ο μέλλοντας προκύπτει από: θ. μαθ-+πρόσφυμα **ε** > μαθ-έ-σμαι· με έκταση του **ε** σε **η** > μαθήσομαι): ἀμαθής, ἀμαθος, αὐτόματος, καλομαθημένος, μάθημα, μαθηματικός, μάθηση, μαθησιακός, μαθητεία, μαθητεύω, μαθητής, μαθητικός, οψιμαθής.

νέους < νέος: νεανίας, νεανικός, νεανίσκος, νεαρός, νεογέννητος, νεογνό, νεόδητος, νεοελληνικός, νεόκοπος, νεολαία, νεόνυμφος, νεόπλουτος, νεοσσός, νεοσύλλεκτος, νεοσύστατος, νεότατος, νεότερος, νεότητα, νερό (< νηρός < νεαρός = φρέσκος, νωπός: νεαρόν ὕδωρ > νερό, ουσιαστικοποιήθηκε ο επιθετικός προσδιορισμός και υπερίσχυσε έναντι του ουσιαστικού στην καθημερινή ομιλία), νιότη.

διάνοιαν < διὰ + νοῦς: ἀνοησία, ἀνόητος, διανόηση, διανοητικός, διάνοια, διχόνοια, δυσνόητος, έννοια, εννοιολογικός, επινόηση, επινοητικός, εύνοια, ευνοϊκός, κατανόηση, μετάνοια, νοερός, νόημα, νοηματικός, νόηση, νοητικός, νοητός, νουθεσία, νουνεχής, ομόνοια, παρανόηση, παράνοια, παρανοϊκός, προνοητικός, πρόνοια, συνεννόηση, υπόνοια, υπονοούμενο.

πρέπει < πρέπω: ἀπρέπεια, ἀπρεπής, ἀπρεπος, διαπρεπής, ευπρεπής, μεγαλοπρεπής, πρέπον, πρεπόντως, πρεπώδης.

ἀσκεῖν < ἀσκέω-ῶ (θ. ἀσκ- + προσφύματα **ι** και **ε** > ἀσκέω· με αποβολή του **ι** > ἀσκέω· με συναίρεση > ἀσκῶ): ἀνάσκητος, ἀσκημα, ἀσκηση, ἀσκηταριό, ἀσκητήριο, ἀσκητής, ἀσκητικός, ἐνάσκηση, ἐξάσκηση, ξιφασκία, σωμασκία.

χρήσιμα, χρήσεις, ἄχρηστον < χρήομαι -ῶμαι: ἀχρησιμοποίητος, ἀχρηστος, δύσχρηστος, εύχρηστος, ἰδιοχρησία, χρήμα, χρηματικός, χρήση, χρησιμοθήρας, χρησιμοποίηση, χρήσιμος, χρησιμότητα, χρησμός, χρήστης, χρηστικός, χρηστός.

τείνοντα < τείνω (θ. τεν- + πρόσφυμα **ι** > τενῶ· με αφομοίωση > τέννω· με απλοποίηση > τένω· με αναπληρωματική έκταση > τείνω. θ. ταν-, τᾶ και με ποιοτική μεταβολή στο θέμα τεν- > το-. Ο αόριστος σχηματίστηκε από: ἔ - τεν- σ- α· με αφομοίωση > ἔτεννα· με απλοποίηση > ἔτενα· με αντέκταση > ἔτεινα): ἀνάταση, ἀντέκταση, ἀτενής, ἀτενώς, ἀτονία, ἀτονος, βαρύτονος, διάταση, έκταση, ένταση, εντατικός, έντονος, επέκταση, επεκτατικός, επίταση, επιτατικός, ισότονος, μονοτονία, μονότονος, οξύτονος, παράταση, παρατεταμένος, παράτονος, παροξύτονος, προέκταση, προπαροξύτονος, πρόταση, προτασιακός, ταινία, τάση, τένοντας, τέτανος, τονικός, τονικότητα, τονισμός, τόνος, υπέρταση, υπερτασικός, υπόταση, υποτασικός, υποτείνουσα.

ὁμολογούμενον < ὁμολογέομαι-οῦμαι < ὁμόλογος < ὁμοῦ + λέγω: ἐξομολόγος, ὁμολόγημα, ὁμολογητής, ὁμολογία, ὁμολογιακός, ὁμολογιούχος, ὁμόλογος, ὁμολογούμενως.

τιμῶσιν < τιμάω -ῶ < τιμή (θ. τιμᾶ- + πρόσφυμα **ι** + κατάληξη –ω > τιμάῳ > τιμάω > τιμῶ): ἀνεκτίμητος, ἀνέντιμος, ἀντίτιμο, ἀποτίμηση, ἀτίμητος, ἀτιμία, ἀτιμος, ἀτιμωρησία, ἀτιμώρητος, ἀτιμωτικός, διατίμηση, ἐκτίμηση, ἐκτιμητής, έντιμος, εντιμότητα, επιτιμητικός, επίτιμος, πολυτίμητος, πρόστιμο, προτίμηση, τιμαλφή (τα), τιμάριθμος, τιμή, τίμημα, τιμημένος, τίμηση, τιμητής, τιμητικός, τίμιος, έντιμος, τιμοκατάλογος, τιμοκρατία, τιμολόγιο, τιμωρία, υποτίμηση, υποτιμητικός.

διαφέρονται < διὰ + φέρω (θ. φέρ-, φορ-, φαρ-, φωρ-, φρ-, οἰ-, ἐνεκ-): ἀμφορέας, ἀντιπροσφορά, διαφορά, διαφορετικός,

διαφορικό, διάφορος, διένεξη, διηνεκής, εισφορά, εκφορά, πολύφενος, πρόσφορο, προφορικός, συμπεριφορά, σύμφορος, φαρέτρα, φερέγγυος, φερνή, φερτός, φερώνυμος, φορά, φόρος, φωριαμός.

διδάσκεσθαι < διδάσκω (θ. δα-, δακ- + πρόσφυμα σκ- + ενεστωτικός αναδιπλασιασμός **δι** + κατάληξη –ω > δι-δά-σκ-ω): αδίδακτος, δίδαγμα, διδακτήριο, διδακτισμός, διδακτός, δίδακτρα, διδασκαλείο, διδασκαλία, διδάσκαλος, διδαχή, διδάχος.

διηρημένων < δια + αίρέω-ῶ (ρ. Φαρ- + πρόσφυμα **ῃ**· με επένθεση > Φαιρ-· με δάσυνση > αίρ-· με πρόσληψη του προσφύματος **ε** < αίρ-έ· με κατάληξη **ω** και συναίρεση > αίρέω-ῶ. ρ. Φελ- και Φαλ-· με συλλαβική αύξηση ο αόριστος β': ἐΦελ-ον >· με αποβολή του F > ἔελον· με συναίρεση > εἶλον· η δασεία προέκυψε από αναλογία προς τον ενεστώτα): αιρετικός, αιρετός, αναίρεση, αναιρετικός, αναφαίρετος, αρχαιρεσίες, αφαιρετικός, αφηρημάδα, αφηρημένος, διαίρεση, διαιρετός, διαιρέτης, εξαιρετικός, προαίρεση.

ἐλευθερίων, ἀνελευθερίων, ἐλευθέρων < ἐλεύσομαι (μέλλ. του ἔρχομαι): διέλευση, ελευθερία, ελευθέριος, ελευθεριότητα, ελευθεροστομία, ελευθεροτυπία, ελευθέρωση, ελευθερωτής, Ελευσίνα, παρέλευση, προσέλευση, συνέλευση.

μετέχειν < μετὰ + ἔχω (θ. σεχ-, σχ-, σχ + πρόσφυμα ε > σχε-, > σχη-, ἐχ-): αμέτοχος, ανακωχή, ανεκτικός, ανοχή, άσχημος, ἔξη, εξοχικός, ἔξοχος, κληρουχία, κληρούχος, μέθεξη, μετοχή, μετοχικός, μέτοχος, περιοχή, ραβδούχος, σκηπτούχος, σχεδόν, σχέση, σχήμα, σχηματικός, σχολείο, σχολή, σχόλη.

νομίζειν < νομίζω < νόμος < νέμω (θ. νομίδ- + πρόσφυμα **ῃ** + κατάληξη –ω > νομίδῃω > νομίζω): νόμισμα, νομισματικός, νομισματοκοπείο, νομισματοκόπτης, νόμος.

ἀπεργάζονται, (ρ. Φεργ-, θ. εργάδ- + πρόσφυμα j + κατάληξη –ομαι > ἐργάδjoμαι > ἐργάζομαι. Ο παρατατικός προέκυψε από το θέμα Φεργ- με χρονική αύξηση > ἐ-Φεργαζ- όμην· με αποβολή του F > ἐεργαζόμην· με συναίρεση > είργαζόμην): αεργία, άεργος, ακατέργαστος, ανενεργός, ανεργία, άνεργος, απεργία, απεργός, δημιούργημα, δημιουργός, διεργασία, ενέργεια, επεξεργασία, εργαλείο, εργασία, εργάσιμος, εργασιοθεραπεία, εργασιομανής, εργαστήριο, εργάτης, εργατικός, εργατικότητα, εργατοπατέρας, εργατοϋπάλληλος, εργατοώρα, έργο, εργοδηγός, εργολαβικός, εργολάβος, εργολήπτης, εργόχειρο, εργώδης, κακούργημα, κακούργος, καλλιέργεια, κατεργασμένος, κωλυσιεργία, μεταλλουργία, μεταξουργία, μουσουργός, ξυλουργός, όργανο, όργιο, πανούργος, πάρεργο, περιέργεια, περίεργος, προεργασία, ραδιενεργός, ραδιούργος, στιχουργός, συνεργατικός, συνεργός, υφαντουργία, χειουργός.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Ο Αριστοτέλης αρχικά διατυπώνει τη θέση ότι πρέπει να θεσπιστούν νόμοι για την παιδεία και ότι αυτή πρέπει να είναι κοινή για όλους. Στη συνέχεια, παρουσιάζει τα θέματα που θα τον απασχολήσουν, τα οποία είναι ο χαρακτήρας, το περιεχόμενο και οι στόχοι της παιδείας. Έτσι αρχίζει τη διερεύνηση του θέματος με τους προβληματισμούς της εποχής του πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Δηλώνει, λοιπόν, ότι δεν είναι σαφές αν η παιδεία πρέπει να στοχεύει στην αρετή ή την άριστη ζωή, την άσκηση του νου ή τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα. Είναι επίσης ασαφές αν πρέπει να επιδιώκει τα χρήσιμα προς τη ζωή ή αυτά που τείνουν προς την αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση. Η σύγχυση αυτή οφείλεται στο ότι δεν έχουν όλοι την ίδια άποψη για την έννοια της αρετής και συνεπώς, για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ασκείται. Έτσι έπειτα από όλους αυτούς τους προβληματισμούς, ο φιλόσοφος καταλήγει στη διατύπωση των δικών του θέσεων, σύμφωνα με τις οποίες οι νέοι πρέπει να διδάσκονται τις αναγκαίες από τις χρήσιμες γνώσεις και συγκεκριμένα, όσες ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους, δεν αδρανοποιούν το σώμα ή το μυαλό τους και οδηγούν στην αρετή.

Θεματική οργάνωση της ενότητας

A) «Ότι μὲν οὖν..., δεῖ μὴ λανθάνειν» Το αίτημα για νομοθέτηση κοινής παιδείας

B) «Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται... πρὸς τὴν ἀσκήσιν αὐτῆς)» Κριτική στην παιδευτική πραγματικότητα της εποχής του. Τύποι παιδείας.

Γ) «Ότι μὲν οὖν... ἢ τὴν διάνοιαν» Κυρίαρχος ο ηθοπλαστικός χαρακτήρας της παιδείας.

Το όγδοο βιβλίο των Πολιτικών οργανώνεται στη βάση τριών σημαντικών ερωτημάτων, με τα οποία κλείνει το έβδομο βιβλίο και είναι τα εξής: 1ο Πρέπει να υπάρχει σύστημα αγωγής για τα παιδιά ή όχι; 2ο Η εκπαίδευση πρέπει να είναι δημόσια ή ιδιωτική; 3ο Ποια τα γνωρίσματα της εκπαίδευσης αυτής; Αρχίζει το όγδοο βιβλίο με την απόδειξη της θέσης ότι πρέπει να υπάρχει σύστημα αγωγής, το οποίο μάλιστα είναι χρέος του νομοθέτη να φροντίσει. Η ύπαρξη συστήματος αγωγής των νέων υπαγορεύεται από την ανάγκη εξασφάλισης σταθερότητας του πολιτεύματος (1337a8-21). Συνεχίζει με την απόδειξη της θέσης του υπέρ της ενιαίας δημόσιας εκπαίδευσης. Επιδοκιμάζει τη σπαρτιατική τακτική να υπάρχει ενιαία και δημόσια εκπαίδευση νομικά κατοχυρωμένη, όχι όμως και το περιεχόμενο της προσφερόμενης από τους Σπαρτιάτες εκπαίδευσης. Τάσσεται υπέρ της ενιαίας δημόσιας εκπαίδευσης στη βάση της ισότητας των πολιτών και του τελικού σκοπού της πόλης, δηλαδή της ευδαιμονίας. Ακολουθεί στο όγδοο βιβλίο (το οποίο δεν σώζεται ολόκληρο) η παρουσίαση των γνωρισμάτων της εκπαίδευσης.

Ερμηνευτικά σχόλια

1. «Ότι μὲν οὖν νομοθετητέον ... ποιητέον, φανερόν.»

Ήδη από την πρώτη φράση της ενότητας διαπιστώνεται ότι ο Αριστοτέλης συνδέει την παιδεία με τη διακυβέρνηση της πολιτείας. Η παιδεία είναι λοιπόν **πολιτικό θέμα** που πρέπει να απασχολεί και τους πολιτικούς και τους νομοθέτες, γιατί επηρεάζει τη συνολική ζωή του κράτους, αλλά και του κάθε πολίτη ξεχωριστά, αφού καθορίζει το παρόν του και προδιαγράφει το μέλλον του.

«νομοθετητέον»: Ο Αριστοτέλης είναι θιασώτης της νομοθετικά κατοχυρωμένης παιδείας. Επικρίνει την απουσία νομοθετικής εκπαιδευτικής μέριμνας και τη δυνατότητα αυτοσχεδιασμού του δασκάλου ή του κηδεμόνα που αναπληρώνουν το κενό της πολιτείας και διδάσκουν ό,τι οι ίδιοι θέλουν στα παιδιά. Και στα *Ηθικά Νικομάχεια* (1180 a) αποδοκιμάζει τις ελληνικές πόλεις, εκτός από τη Σπάρτη, οι οποίες δεν μεριμνούν για την παιδεία των νέων και επιτρέπουν την άσκηση «κυκλωπικής εξουσίας», δηλαδή πατριαρχικής, στα παιδιά, καθώς επιτρέπουν στον πατέρα να επιλέξει το πρόγραμμα σπουδών και τον σκοπό της εκπαίδευσης των παιδιών του. Η παιδεία για τον Αριστοτέλη πρέπει να είναι **με νόμο** κοινή για όλους, γιατί έτσι υπηρετούνται η ευδαιμονία και η ενότητα της πόλης, και να μην παρέχεται ιδιωτικά με πρόγραμμα διδασκαλίας που επιλέγουν οι γονείς. Όπως λοιπόν αναφέρει και στο προηγούμενο απόσπασμα (*Πολιτικά*, 1337a 11-32) με το οποίο ξεκινά το VIII βιβλίο των *Πολιτικών*, που παρατίθεται μεταφρασμένο στο σχολικό εγχειρίδιο (σελ. 208), η παιδεία είναι υπόθεση του κράτους, αφού και κάθε πολίτης ανήκει στο κράτος, και πρέπει να θεσπιστούν νόμοι σχετικά με αυτή. **«κοινήν ποιητέον»:** Η κοινή παιδεία είναι αίτημα της κοινωνικής και πολιτικής ισότητας των πολιτών, κατά τον Αριστοτέλη. Η κοινή παιδεία είναι αναγκαία για την ενότητα της πόλης και την ευδαιμονία του συνόλου. Υπερασπίζεται τον δημόσιο χαρακτήρα της παιδείας με τα επιχειρήματα του «τέλους» και του «όλου» της πόλης. Με το πρώτο επιχείρημα επικαλείται τον τελικό σκοπό της πόλης, την ευδαιμονία, καθώς μάλιστα ο άνθρωπος ως φύσει πολιτική οντότητα πραγματώνεται στην πόλη. Η επίτευξη της κοινής ευδαιμονίας προϋποθέτει κοινό τρόπο για όλους τους πολίτες, δηλαδή μία και κοινή παιδεία για όλους τους πολίτες. Οι νέοι πρέπει να λαμβάνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους, έτσι ώστε να φτάσουν στον επιδιωκόμενο σκοπό, που είναι η ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Εφόσον λοιπόν ο σκοπός της πόλης είναι κοινός, **κοινή πρέπει να είναι και η παιδεία** που προσφέρεται και να μην αφήνεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Με το δεύτερο επιχείρημα ο Αριστοτέλης προβάλλει την πόλη ως όλον, μόριο του οποίου είναι ο κάθε πολίτης. Το μόριο δεν είναι δυνατόν να αποφασίζει για το όλον, αλλά το όλον για το μέρος. Η στόχευση μιας τέτοιας πρότασης δεν είναι η ισοπεδωτική ομοιομορφία των πολιτών, αλλά η πολιτική ενότητα της πόλης χωρίς να αποκλείεται η ατομική διαφορά και η ποικιλία των κοινωνικών και ψυχολογικών τύπων. Συνεπώς, αν στόχος της πολιτείας είναι να οδηγήσει τους πολίτες στην αρετή και κατ' επέκταση στην ευδαιμονία, που είναι ο ύψιστος σκοπός, ο σκοπός αυτός θα επιτευχθεί, μόνο αν παρέχεται κοινό περιεχόμενο μόρφωσης σε όλους τους πολίτες.

Συμπερασματικά, στην αρχή της 20^{ης} ενότητας προβάλλονται δύο θέσεις: η παιδεία να είναι αντικείμενο κρατικής μέριμνας και να ρυθμίζεται νομοθετικά (**«νομοθετητέον»**) και να έχει ενιαίο για όλους χαρακτήρα (**«κοινήν ποιητέον»**). Στη συνέχεια, όπως συνηθίζει ο Αριστοτέλης, διατυπώνει τον προβληματισμό της εποχής του που, βέβαια, παραμένει και σήμερα επίκαιρος για τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

2. «τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν.»

Προβάλλει ο Αριστοτέλης την υπόθεση εργασίας που θα τον απασχολήσει με δύο ερωτήματα: 1. Ποιος είναι ο ενδεδειγμένος τύπος παιδείας «τίς δ' ἔσται ἡ παιδεία»; 2. Πώς πρέπει να διαπαιδαγωγούνται τα παιδιά «πῶς χρὴ παιδεύεσθαι»; Κατά την προσφιλή του μέθοδο εξετάζει πρώτα την κατάσταση που διαπιστώνει ότι κυριαρχεί στην εποχή του, και στη συνέχεια οδηγείται σε αυτό που υπαγορεύει η λογική και επαληθεύει η εμπειρία.

Β) «Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται... πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς)» ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ. ΤΥΠΟΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

1. «Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων... τῆς ψυχῆς ἥθος»

Ο Αριστοτέλης, για να δικαιολογήσει γιατί χρειάζεται να καθοριστούν τα γνωρίσματα της παιδείας και ο τρόπος με τον οποίο οι νέοι εκπαιδεύονται, αναφέρεται σε διαπιστώσεις για τον χαρακτήρα της παιδείας και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην εποχή του. Επισημαίνει τη διαφωνία για τον σκοπό και το περιεχόμενο της παρεχόμενης παιδείας. Οι άνθρωποι διαφωνούν για το αν οι νέοι είναι καλό να εκπαιδεύονται με σκοπό την κατάρκτηση της **αρετής** και του **ἀριστοῦ βίου** και αν πρέπει να αποβλέπουν με την παιδεία **στην πνευματική καλλιέργεια** ή **στη διάπλαση ἥθους**. Έτσι, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- **«πρὸς ἀρετὴν»:** Η αρετή αναφέρεται και στο καθαρά λογικό μέρος της ψυχῆς (διανοητικές αρετές) και σε ενέργειες της βούλησης, που ελέγχονται όμως από τη λογική, αλλά γεννιούνται με τον εθισμό (ηθικές αρετές). Η αρετή αποτελεί τη βάση του «αἰρετωτέρου βίου».
- **«πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον»:** Ο ἄριστος βίος απασχόλησε τον Αριστοτέλη στα τρία πρώτα κεφάλαια του ἑβδομου βιβλίου των *Πολιτικών* και οπωσδήποτε στα *Ηθικά Νικομάχεια*. Εννοεί μάλλον τον ἄριστο βίο που προβάλλει κάθε πολιτική κοινωνία στα μέλη της ως «αἰρετώτερον βίον» (=προτιμότερο βίο). Στο σύνολο των αριστοτελικών αναφορών η αρετή αποτελεί την προϋπόθεση του «αἰρετώτερου βίου», όπως φαίνεται και στα *Ηθικά Νικομάχεια* (1172a24). Επιπλέον, χρειάζεται να αναγνωρίσουμε ένα πλάτος στην έννοια της

αρετής, σύμφωνα με το οποίο π.χ. οι Σπαρτιάτες ταύτιζαν το περιεχόμενο της αρετής με την πολεμική ανδρεία και κατά συνέπεια ο βίος που θεμελιώνεται στην πολεμική ανδρεία ήταν ο άριστος γι' αυτούς. Γίνεται σαφές ότι ο άριστος βίος συνδέεται με το άριστο πολίτευμα. Άριστη πολιτεία είναι εκείνη που εξασφαλίζει τον «αίρετώτατον βίον», την άριστη ζωή για το άτομο και το σύνολο συγχρόνως. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ένας και μοναδικός άριστος βίος, αλλά τόσοι όσα και τα πολιτεύματα. Σύμφωνα πάλι με μελετητές, ο άριστος βίος ανήκει στο «λόγον ἔχον», το θεωρητικό και ανώτερο μέρος της ψυχής. Μάλιστα, σε παρακάτω απόσπασμα των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1340 a 5 κ.ε.) ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ένα παιδευτικό αγαθό όχι μόνον ευχάριστο και διασκεδαστικό, αλλά χρήσιμο και για ηθικούς σκοπούς και για τη διαμόρφωση του άριστου βίου είναι η μουσική. Συγκεκριμένα αναφέρει: «... πρέπει να θεωρούμε ότι η μουσική ασκεί πάνω μας κάποια επίδραση προς την κατεύθυνση της αρετής, καθώς έχει τη δύναμη ... να δίνει μια ορισμένη ποιότητα στον χαρακτήρα μας, δεδομένου ότι μας ασκεί στο να αισθανόμαστε ευχαρίστηση με τον σωστό τρόπο· με έναν άλλο τρόπο μπορούμε να πούμε ότι η μουσική συμβάλλει στο να καθορίσουμε την πορεία του βίου μας και να καλλιεργήσουμε τον νου μας». Ως παραδείγματα αναφέρει τη χρήση των λατρευτικών ασμάτων στις γιορτές, όπου οι συμμετέχοντες αρχικά διεγείρονται στο άκουσμα της γεμάτης πάθος μουσικής και στη συνέχεια πάλι ηρεμούν με τα ιερά τραγούδια που ακολουθούν σαν να βρήκαν ίαση και καθασμό, δηλαδή ψυχική ανακούφιση, η οποία συνδέεται με απόλαυση.

Επίσης, άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- **«πρὸς τὴν διάνοιαν»:** Ορισμένοι θεωρούν ότι η παιδεία έχει νόημα ως **άσκηση του νου**, ως μαθητεία μόνο του πνεύματος.
- **«πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος»:** Από την άλλη η διαμόρφωση **ηθικού χαρακτήρα** αποτελεί και αυτή κύριο διακύβευμα της παιδείας, το οποίο έχει υποστηρικτές, αλλά και αρνητές.

2. **«ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν... ἄσκησιν αὐτῆς»**
Τύποι παιδείας

Ο ρεαλιστικός και εμπειρικός χαρακτήρας της αριστοτελικής σκέψης φαίνεται και στη διαπίστωση ότι η έρευνα για την παιδεία δεν διευκολύνεται από την παρατήρηση της τότε παρεχόμενης εκπαίδευσης. Κρίνει, λοιπόν, ο Αριστοτέλης ότι η απουσία νομικού πλαισίου για την εκπαίδευση και ο ιδιωτικός της χαρακτήρας προσανατολίζουν τους ανθρώπους σε ανόμοιες επιλογές παιδείας με πολιτικές βέβαια επιπτώσεις στην ενότητα και στην ευδαιμονία της πόλης. Διακρίνει στην εποχή του και μας παραδίδει τρεις τύπους παιδείας:

α) την ωφελιμιστική παιδεία, με την οποία επιδιώκεται το πρακτικό και το ωφέλιμο, τα **χρήσιμα για τη ζωή**(«τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»)

β) τη «γνωσιοκεντρική / νοησιαρχική, η οποία δίνει προτεραιότητα στην καλλιέργεια του νου, σε **αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση** («τὰ περιττά»).

γ) την ηθοπλαστική η οποία προτάσσει τη διάπλαση του ήθους των παιδιών, **αυτά που τείνουν προς την αρετή** («τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν»).

Κανένας τύπος παιδείας από αυτούς δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Αριστοτέλη, γιατί ο κάθε τύπος από μόνος του δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα εκείνα τα γνωρίσματα που απαιτούνται για τη συγκρότηση της προσωπικότητας του σπουδαίου πολίτη και πολιτικού. Μας παραδίδει ο Αριστοτέλης τον προβληματισμό που είχε ανακύψει για τις τρεις κατευθύνσεις της παιδείας: κατάρτιση για βιοπορισμό, ή διάπλαση ενάρετου χαρακτήρα, ή καθαρή μόρφωση. Όπως θα διευκρινίσει στη συνέχεια του βιβλίου αυτού, η παιδεία που υπηρετεί πραγματικά τις αρχές της πόλης και διαπλάθει τον σπουδαίο πολίτη και πολιτικό χρειάζεται να διέπεται από τρεις αρχές: α) τη μεσότητα, β) το δυνατό που αφορά το ανθρωπίνως εφικτό και γ) το πρόπον. Η τριπλή αυτή βάση παιδείας υπαγορεύει ένα διαφορετικό πρόγραμμα σπουδών από αυτό που παρεχόταν τότε και το οποίο ο Αριστοτέλης το κρίνει ως συγκεχυμένο και ανεπαρκές.

Όλοι αυτοί οι προβληματισμοί οφείλονται στο ότι όλοι τιμούν την αρετή, ο καθένας όμως δίνει διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτή και επομένως, διαφοροποιείται και ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να ασκείται. Παρόμοιο προβληματισμό είχε διατυπώσει και ο Πλάτωνας στον διάλογο *Λάχης* (*Λάχης* 190 b 7), όπου αναφέρει: «Αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιον τρόπο θα συμβουλέψουμε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα;».

3. **«ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας»**
Η παιδεία στη εποχή του Αριστοτέλη

Με τη φράση «ἐμποδῶν παιδείας» ο Αριστοτέλης εννοεί την παιδεία με την οποία είμαστε καθημερινά σε επαφή, την παιδεία που ισχύει στην κοινωνία μας. Σε ένα παρακάτω χωρίο των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1337 b 23) αναφέρει τι αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του. Τα μαθήματα, λοιπόν, που διδάσκονταν εκείνη την εποχή, τα διακρίνει σε τέσσερεις κλάδους και ήταν:

α) **ανάγνωση και γραφή**, αντικείμενα τα οποία θεωρούνταν χρήσιμα για τη ζωή («χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»),

β) **γυμναστική**, η οποία συντελούσε στην καλλιέργεια της ανδρείας,

γ) **μουσική**, η οποία θεωρούνταν και χρήσιμη για τη ζωή και ασκούσε ηθική επίδραση στον άνθρωπο,

δ) μερικές φορές **σχέδιο και ζωγραφική**, δεξιότητες που θεωρούνταν κι αυτές χρήσιμες για τη ζωή.

Η **αριθμητική** δεν αναφέρεται, επειδή ίσως στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο. Κατά τον Παναγή Γ. Λεκατσά με τον όρο «γράμματα» που αναφέρεται στο κείμενο εννοείται όχι μόνον ανάγνωση, γραφή, αλλά και στοιχεία γραμματικής και μαθηματικά.

Γ) «Ότι μὲν οὖν... ἢ τὴν διάνοιαν» ΚΥΡΙΑΡΧΟΣ Ο ΗΘΟΠΛΑΣΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Έπειτα από την παρουσίαση των προβληματισμών σχετικά με τον χαρακτήρα, το περιεχόμενο και τους στόχους της παρεχόμενης στην εποχή του παιδείας, η ενότητα κλείνει με τη διατύπωση των προσωπικών θέσεων του Αριστοτέλη πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Ο φιλόσοφος, λοιπόν, ακολουθεί τη μέση οδό και υποστηρίζει ότι οι νέοι πρέπει ασφαλώς να μαθαίνουν γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή, όπως η ανάγνωση, η γραφή, η αριθμητική και το σχέδιο, αλλά από αυτές όχι όλες, παρά μόνο τις **αναγκαίες**. Κι από τις αναγκαίες, όμως, πρέπει να μαθαίνουν **όσες ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους** και όχι τις ευτελείς που ασκούν οι δούλοι, οι οποίες αδρανοποιούν το σώμα και τον νου του ανθρώπου, τον καθιστούν αγροίκο, άξεστο («βάνανυσον») και τον απομακρύνουν από την κατάκτηση της αρετής. Δεν αρμόζει στους ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν σε κάθε γνώση τη χρησιμότητα, γιατί αυτή μπορεί να τους οδηγήσει στη μονομέρεια.

Από τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ότι οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ελεύθερου ανθρώπου.

Ειδικότερα:

1. Ο Αριστοτέλης στην ενότητα αυτή δίνει τα όρια ανάμεσα στη γνώση που προάγει συνολικά τον άνθρωπο και σε εκείνη που τον «υποδουλώνει» από μία άποψη. Φαίνεται ότι δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονοδιαστατικότητα της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά / επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ότι θα έθιζε τον νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα (βάνανυσον ἔργον).

2. «**Βάνανυσον δ' ἔργον**» (< βάνανυσος από το βαῦνος < αὖω: η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι βάνανυσοι ή το βάνανυσον αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη).

Τα έργα που δεν ταιριάζουν στους ελεύθερους ανθρώπους είναι αυτά που καθιστούν τον άνθρωπο που τα επιτελεί βάνανυσος, δηλαδή ανίκανο να κατακτήσει την αρετή και να πράξει σύμφωνα με αυτή. Έτσι η επαγγελματική εκπαίδευση συνδέεται με τους «βανάνυσους», δηλαδή με τους ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση και την κατασκευαστική τους ικανότητα στην υπηρεσία των άλλων με αμοιβή, αλλά αυτό είναι στοιχείο δουλικότητας. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.